

RÉSZLETES ZÁRÓJELENTÉS A

MAI TÁRGYAK, MAI EMBEREK, TÁRSADALMI MÚZEUMOK. ÚT A RÉSZVÉTELEN ÉS
EGYÜTTMŰKÖDÉSEN ALAPULÓ MÚZEUMOKHOZ (OTKA-NKFI 112185)
CÍMŰ ALAPKUTATÁSHOZ

A 2014 szeptembere és 2018 márciusa között, egyszeri, hét hónapos hosszabbítással végzett kutatás a **beadott és elfogadott pályázatnak megfelelően zajlott**, és a vállalt eredményekkel (kézikönyv, weboldal, angol nyelvű fordítás kézirat) zárult. A három és fél éves periódusban a tervekhez képest voltak belső elmozdulások a részfeledek teljesítésében. Az eltérések a kutatási téma – részvétel és együttműködés a társadalmi múzeumi praxisban – nagyságrendjének megítélésével függött össze (komplexebb megközelítést igényelt, mint ahogy ez a pályázat beadásakor látszott), ami aztán a kutatást záró kézikönyv léptékére is hatással volt: a **...NYITOTT MÚZEUM...** a tervezett 10 szerzői ívhez képest 32 ív terjedelemben készült el.

Alapkérdések, célrendszer, résztvevők

A kutatás előzetesen felvetett alapkérdései a következők voltak: a részvétel és az együttműködés múzeumi lehetőségei miként alakítják, alakíthatják-e a társadalmi múzeumi kontextust? A kutatói gondolkodást? Mindez visszahat-e a gyűjteményi gondolkodásra? A kortárs múzeumi kutatások módszertanára? Az intézmények hierarchikus felépítésére?

A kérdések megválaszolásához összetett célrendszer kialakítása volt szükséges. A kutatás **tudományos célja** volt a kortárs múzeumi kutatások módszertani integrálása a múzeumok tudományos gyakorlatába; **társadalmi célja** a tudományos tudás és a hétköznapi tudások dialógusának hangsúlyozása; **muzeológiai célja** egy alkalmazható és komplex kutatási és bemutatási modell, eszközkészlet és fogalmi rend kidolgozása; **gyakorlati célja** pedig a már meglévő gyakorlatok kritikai megközelítése, az eredmények szintetizálása volt. A célok megvalósításának eredménye a **...NYITOTT MÚZEUM...** című kézikönyv, amely különböző műfajú szövegek (szócikkek, esettanulmányok, interjúk) megírásával, ezek rendszerezésén és tárgyszavazáson alapuló enciklopédikus elrendezésével keres választ a fenti alapkérdésekre, továbbá az eredmények áttekintését követően a továbblépés lehetőségire is.

A kutatási téma inter- és multidiszciplináris megközelítését, illetve az egymástól eltérő kutatói látásmódok és perspektívák alkalmazását a kutatócsoport tudományos és intézményi összetettsége tette lehetővé. A Néprajzi Múzeum jelentette a kutatás elsődleges személyi bázisát (**Frazon Zsófia PhD** vezető kutató; **Foster Hannah Daisy** – aki Kemény Márton helyett csatlakozott a második évben; **Wilhelm Gábor PhD**; **Schleicher Vera PhD** – aki a kutatás során került át Veszprémből a Néprajzi Múzeumba; **Hermann Veronika PhD** – aki a kutatás második évében a Néprajzi Múzeumból az ELTE

BTK oktatója lett, de továbbra is dolgozott a projektben; **Gadó Flóra** – aki a második évtől volt a kutatás részalkalmazottja), amit további kutatóhelyek muzeológusai, kurátorai egészítettek ki (**Illés Péter PhD** Savaria Múzeum; **Toronyi Zsuzsanna PhD** Magyar Zsidó Múzeum és Levéltár; **Szakács Eszter** kurátor tranzit.hu). A kutatócsoport személyi összetétele tehát lényegében stabil maradt a három és fél év alatt, ami a megvalósított eredmények koherenciájához is jelentősen hozzájárult.

A kutatás témája és kiindulópontja

A módszertani alap kutatás témája a **részvétel** (*participation*) és az **együttműködés** (*collaboration*) **társadalmi múzeumi** praxisa volt, amelyet nem koherens módszertanként, hanem sokkal inkább komplex, nyitott és befogadó kutatói, kurátori és intézményi gyakorlatként tételeztünk. Ebben a megközelítésben a múzeumhasználó (*museum users*) olyan aktív, kreatív és kritikus ágens, aki a múzeummal – amely alapvetően kezdeményező és koordinátor szerepkörben mozog – közösen végzi a „munkát”. A részvétel és együttműködés társadalmi múzeumi praxisa tehát szemlélet és gyakorlat egyben, amely nemcsak a fogalmakat, a módszereket és a szerepköröket alakítja, hanem a múzeum terét és idejét, az intézmény társadalomban elfoglalt helyét is. A kutatásban részt vevő intézmények egyaránt rendelkeztek intézményi előzményekkel a megközelítések tekintetében: ezek olyan kutatási és kiállítási praxisok, amelyek alapvetően részvételen és együttműködésen alapultak, és erről *érdemben* és *kritikai módon* gondolkodtak. A főbb módszertani kérdések ezért már a pályázat beadásakor megfogalmazhatók voltak. Miszerint: készíthető-e olyan – gyakorlaton alapuló – módszertani kézikönyv, amely eminensen nem recepteskönyv, hanem sokkal inkább a kritikai gondolkodás fogalmi és értelmező fordítása, erős benne az elméleti megközelítés, a tudományos fogalomhasználat melletti elkötelezettség, ezen keresztül egyfajta tudományos „nyelvteremtés”? Továbbá: miként integrálható a kritikai gondolkodás, a fogalmi építkezés és a saját gyakorlat? Összehangolható-e az uralkodóan „nyugati” tudományos diskurzus azzal a kelet-európai pozícióval, tudományos, társadalmi és intézményi örökséggel, amelyben a kutatás és a kötet készül?

Már az alap kutatás tervezésekor és elindításakor tisztázni kellett, hogy miért fontos és hasznos ez a komplex és tudományos megközelítés, ebben milyen szerepe lehet az etnográfának, a kulturális antropológiának és a néprajzi muzeológiának? Egyfelől azért, mert a múzeumi munkában és a múzeumot körülvevő világban az elmúlt évtizedekben alapvetően változtak meg a szerepkörök. Erre az átalakulásra hatással volt/van a részvétel és együttműködés globális kultúrája, amely a mindennapokat is átítatja. Ezzel párhuzamosan egyre növekszik a múzeumokkal szemben a társadalmi szerepvállalás mint elvárás – fenntartói és társadalmi oldalról egyaránt (tágabb nemzetközi kontextusban mindenképp). Az átalakulásban a hierarchia és az autoritás, az akadémiai és mindennapi nyelvhasználat közötti párbeszéd, a kritikai reflexiók múzeumi integrálása egyértelműen mutat a részvételi és együttműködési múzeumi gyakorlatok irányába. Másfelől pedig az etnográfia, a kulturális antropológia és a néprajzi muzeológia pedig azért izgalmas terep ebben a kulturális közegben, mert a saját módszertana (résztevő megfigyelés) részvételi praxisba „írása”

érdemben formálhatja a részvétel és együttműködés tudományos diskurzusát. A *...NYITOTT MÚZEUM...* kézikönyv szerzői és kommentálói a felsorolt kérdésekkel és megközelítésekkel foglalkoznak.

A kutatás megvalósítása és módszerei

A három és fél éves kutatás különféle megközelítéseket és módszereket használt a munka során. A kutatás és gondolkodás gerincét a folyamatosan végzett **fogalmi és elméleti munka** adta (olvasás, szótárépítés, könyvtárépítés, meghatározó művek kritikai feldolgozása, fordítások), amely egyre inkább összekapcsolódott egyfajta **kritikai gyakorlat** megvalósításával (saját gyakorlatok szemináriumi vitája, vendégprojektek meghívása). A kutatás félidejében indult a **közös gyakorlati munka** (*Tárgyakadémia 100+* egyetemi kurzus és a *Mindenkinek ismerős dolgok* című kiállítás), illetve az **interjúkészítés** mint empirikus kutatási praxis. A teljes kutatást két metódus határozta meg: egyfelől a **workshop-szerkezet**, másfelől a kommentáron és kritikán alapuló **diszkurzív írás**. A dialogikus karakter kötötte össze a témaválasztást és a munkafolyamatot, és ez a koherencia a kötet és a weboldal létrehozásának alapját adta.

A kutatás lassabban és nehezebben indult a tervezettnél, ami elsősorban abból eredt, hogy a téma sokkal tágabb elméleti mezőt érintett, mint ahogy ez a pályázat beadásakor látszott. Így már az első évtől realizálódott, hogy a kézikönyv megvalósításában nem elsősorban a mintaprojektek megvalósítása, mint inkább a teljes elméleti dimenzió feltárása jelenti majd az igazi előrelépést. A második évre vette fel a kutatás a maga karakterét, és váltak láthatóvá az irányok. Ekkor az OTKA szakami zsűri jelezte is, hogy úgy látja, időzavarral küzd a projekt. Az irányok finomítása és áthangolása viszont elengedhetetlen volt ahhoz, hogy olyan fogalmi és gondolati apparátus épüljön a munka mögé, amely a teljes kutatócsoport számára lehetővé tette a közös munkavégzést. Valójában a harmadik évben látszott ennek az eredménye, és az is, hogy szükség lesz valamennyi (7 hónap) hosszabbításra. A harmadik év a gyakorlati munkavégzés és az írás szempontjából is kulcsfontosságú volt, így is nagy feyelemre volt szükség ahhoz, hogy a pályázatban vállalt kézikönyv a felkészültségünknek megfelelően elkészüljön. **A *...NYITOTT MÚZEUM...* viszont egy sokkal nagyobb terjedelmű és összetettséggű mű lett, mint az eredetileg a pályázat beadásakor látható volt.**

Eredmények

A módszertani alapkutatás eredménye a *...NYITOTT MÚZEUM...* című kézikönyv és az azonos című **weboldal**. Az eredmények mindegyikét jellemzi a tartalmi, a műfaji, strukturális és formai komponensek tudatos és módszeres hangolása – ami ezen túl az intézményi hagyományokat is tisztelteben tartja. A 600 oldal (32 szerzői ív) terjedelmű kötet szerzői a kutatócsoport 9 tagja, ez egészült ki két esettanulmány esetében vendégszerzőkkel, és egy esetében vendégkommentálókval.

Fontos megemlíteni, hogy a kötet tervezői (de_form stúdió; Demenczky Nóra, Déri Enikő), a szövegek anyanyelvi lektora és a kötet korrektora (Sebes Katalin), illetve a szócikkek angol fordítója (Laki Júlia) – talán más projektekhez képest eltérő módon – érdemi szerepek kaptak a kézikönyv megvalósításban: elsősorban a koherens nyelvi struktúra megteremtésében.

A **...NYITOTT MÚZEUM... kézikönyv** szerkezeti alapja az éveken keresztül formálódó **fogalmi háló (63 fogalom)**, amely azt a rácsszerkezetet adják, amely nemcsak körberajzolja a témát, hanem egybeköti az elméleti és a gyakorlati munka egészét, továbbá a kézikönyvhasználat napi gyakorlatát is segíti. A **20 szócikk** – a kötet egyik kulcsfejezete – a fogalmi háló (és a téma) jelen tudásunk szerinti sűrűsödési pontjait jelöli. A komplex fogalmakat hasonló struktúra alapján készült értelmező szövegek bontják ki, amelyek a tudománytörténeti kontextust, ezek elméleti recepcióit, kritikai megközelítésüket építik az értelmezési keretbe (a projekt keretében a 20 szócikk – 10 szerzői ív terjedelemben – angol fordítása is elkészült kéziratként). Ezt követi a kötetben **16 esettanulmány** – a kötet másik kulcsfejezete –, amelyek a kutatásban részt vevő intézmények praxisaiból megírt kritikai kurátori szövegek. Az első esettanulmány a kutatás során megvalósított mintaprojekt, a részt vevő kutatók közös munkájának elemzése, egyben olyan dialogikus szöveg, amelynek elkészítésébe a részt vevő hallgatók is szerepek kaptak kommentálóként, megszólalásaik az elemzés meghatározó értelmezési rétegét jelentik. Az esettanulmányok mint kritikai kurátori szövegek egyetlen esetben sem laudálják vagy archiválják az egyes eseteket, hanem azok belső mechanizmusait és folyamatait tárják fel elemző, kritikus és reflexív formában, és azokat a kereteket tárják fel, amelyek a részvétel és az együttműködés különféle mechanizmusait teszik láthatóvá. Az esetek elemzésében mégis kevésbé a másolhatóság, mint inkább az egyes munkák karaktere és mintázata, a hosszú és rövid távú tanulási folyamat láthatóvá tétele, a konfliktusok és a surlódások megértése, ennek bemutatása volt a cél. Az ezt követő alfejezetben **9 interjú** olvasható, olyan kurátorokkal, művészekkel és muzeológusokkal, akiknek a munkájában nemcsak a részvétel és az együttműködés, hanem múzeumi vagy kvázi múzeumi szempontok is megjelentek. Ez a multiperspektivitás és többszólamúság nemcsak kitekintésre, hanem kreatív összeolvasásra és tovább gondolásra is lehetőséget teremt. A kötetet egy **összesített irodalomjegyzék** és a **bevezető tanulmány angol fordítása** zárja.

A kötet-tervvel párhuzamosan készült a **...NYITOTT MÚZEUM... weboldal**, amely erősíti a nyitott forma, a dialógus és a kommentár melletti elkötelezettséget, a kötetel azonos struktúrában, de további tartalmakkal (fordítások, kritikák) egészíti ki a nyomtatott kézikönyvet. A weboldal alapjellegzetessége egyfelől a bővíthetőség és fejleszthetőség, másfelől az egyszerű hozzáférés – amely a kutatás disszeminációjában is fontos elem lesz. A weboldal elérhetősége:

<http://nyitottmuzeum.neprajz.hu/>.

A kutatás eredményeinek egyszerre két médiumon (kézikönyv, weboldal) való publikálása több egyszerű ismétlésnél. A kézikönyv mint hagyományos és rögzített forma, 4 fejezettel, grafikus tárgymutató diagrammal egyfajta „erős tudományos státuszt” tölt be, hosszú távon képviselheti a kutatást a tudományos/akadémiai és egyetemi közegben. A weboldal a flexibilis és dinamikus

formájában már induláskor több fejezetre bomlik mint a könyv, az adatbázis alapú fogalmi háló lehetővé teszi a könnyű kereshetőséget és a navigálást, továbbá a kis példányszámú nyomtatott kézikönyv mellett a teljes anyag hozzáférhetőségével a kutatás praktikus médiuma lehet. A kutatás befejezését követően, az eredmények disszeminációjában is érdemes majd figyelembe venni ezeket a különbségeket.

Hasznosítás

A kutatási projekt lezárását követően 2018 tavaszán és őszén több platformon és formában jelennek majd meg az elért eredmények – a MaDok-program és a kutatásban részt vevő partnerintézmények szervezésében és programjaként. A kötethez tartalmas és komplex **sajtóanyag** készül, amivel elindulhat a kulturális és szakmai közéletben a bevezetés. Ezt követi a kutatásban együttműködő partnerekkel közösen szervezett **három részes könyvbemutató sorozat** követ (tavasz, nyár eleje), és elkezdődik egy **egyetemi beszélgetéssorozat** szervezése – amely nemcsak (nem elsősorban) a budapesti egyetemek, hanem további egyetemi városok társadalomtudományi tanszékeivel közösen szervezünk (ősz, tél).

A továbblépés lehetőségei

A *...NYITOTT MÚZEUM...* projekt nyitott végű folyamat, amelyben a kézikönyv és a weboldal elkészítése csak a munka egy fázisát zárta le, de nem jelöli a gondolkodás végét. Az eddig elért eredmények is kijelölnek utakat, és nyilván több olyan folytatási lehetőség is lesz, amelyek jelenleg még nem látszanak. A hasznosítás és továbblépés, tovább gondolás lehetőségei viszont már most kijelölnek három szintet/regisztret: az intézményi közeg, a MaDok-program (múzeumi jelenkorkutatói hálózat) és akár egy műfaj (állandó kiállítás) irányába. A három szinthez a következő három kérdéssor kapcsolható: (1) Mit tanulhat egy **múzeum (közintézmény)** a részvétel és az együttműködés gyakorlatából? Rövidtávon? Hosszútávon? (2) A Néprajzi Múzeum esetében az OTKA kutatás és tanulságai milyen módon alakíthatják a **MaDok-program** jövőjét? Az időnyerésen túl milyen módszertani, műfaji és szervezeti következményei lehetnek? (3) Milyen lehetőségei vannak/lehetnek a kutatásnak az **állandó kiállítás** gondolkodási folyamatában?

Az intézményi szint esetében már most is megfogalmazhatók lehetőségek és dilemmák. Ha az együttműködés és részvétel irányából tekintünk például a közintézményekre, akkor láthatóvá válnak átfogó változások (szerepkörök, térhasználat), illetve a gyűjteményi szempontok mellett a múzeumhasználók perspektívái. Ebből a nézőpontból jobban érzékelhető a kölcsönösség és a kommunikáció kutatásba integrálása, a folyamat kritikai reflexiója, a hierarchiamentesség ideájáról való gondolkodás, a konzultáció és a többszólamúság tudatos múzeumi alkalmazása, a konfliktusok folyamaton belülré emelése. Ez pedig megteremtheti a múzeum mint társadalmi tér iránti igényt, a

társadalmi problémák felé elmozdulás lehetőségét, az intézmény/múzeum pedig ennek hatására változhat és alakulhat: az együttműködésre és részvételre alapozott projektek felől a részvételi múzeum irányába.

Ezek a gondolatok a nagyléptékű közintézmények esetében (mint amilyen a Néprajzi Múzeum is) azonban dilemmák egész során teszi láthatóvá. Alapkérdés, hogy nagyintézmények számára ez az elmozdulás megvalósítható, releváns stratégia-e? A hierarchikusan felépülő intézmények nyitottak-e a különféle demokráciamodellek alkalmazására? A társadalmi problémák iránti fogékonyság és a kultúrpolitikai elvárások ma egy irányba mutatnak-e Magyarországon? A lassú és hosszú távú, mégis kis léptékű kutatások, folyamat alapú munkák megtalálják-e helyüket az intézményi elvárások és a társadalmi keretek között? A személyes narratíva – amúgy nemcsak részvételi kutatásokból ismert közege – helyet szorít-e magának az eminensen múltorientált és gyűjtemény alapú gondolkodásban? Közel nézetből: a Néprajzi Múzeum például úgy tekint-e a kutatásban feldolgozott esetekre, az ezekből nyert tapasztalatokra és tudásokra, mint saját „hagyományára”, vagy a kezdeményezések zárványjelenségek, „kivételek”, a kísérletezés zárt közegei maradnak csupán? A dilemmák halmazát pedig egy nagyon tág keret övezi: miszerint a tudomány uralkodóan „nyugati” diskurzusához képest tud-e felkínálni érdemi eredményt pl. a „magyarországi” gyakorlat? A saját társadalomra vonatkozó kritikák és a tudományos diskurzus „nyugati” uralkodó beszédmódja beemelhetők-e párhuzamosan a kritikai diskurzusba?

A kérdésekre és a dilemmákra elsősorban az elkövetkező időszak adhat választ, amelyben a MaDok-program újjászervezése, illetve a Néprajzi Múzeum készülő új állandó kiállításával kialakított dialógus (akár kísérleti labor-projektek megvalósításával) hosszabb távú gondolkodást tesz lehetővé ugyanúgy, ahogy a kutatásban részt vevő partnerintézmények elmozdulásainak és dilemmáinak átgondolása és megfogalmazása is láthatóvá válhat.

Budapest, 2018. április 26.

Frazon Zsófia PhD
vezető kutató